

УДК 378.126:34

DOI: 10.32342/2522-4115-2019-2-18-27

І.А. ОГОРОДНІЙЧУК,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії, політології та права
Одеської національної академії будівництва та архітектури*

НОВІТНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Статтю присвячено вивченню новітніх підходів щодо формування правової компетентності майбутніх інженерів. Авторкою визначено педагогічні умови (спрямування навчально-виховного процесу на розвиток правової свідомості і правової культури майбутніх інженерів; інтеграція правових знань з дисциплінами гуманітарного циклу; насичення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх інженерів активними методами навчання правового змісту) формування правової компетентності майбутніх інженерів у процесі фахової підготовки. У роботі описано структуру правової компетентності, що складається з трьох компонентів: мотиваційно-ціннісний (наявність настанови на дотримання законності та правомірності у професійній діяльності й громадянському житті; переконання у необхідності правомірної поведінки й дотримання законності; почуття відповідальності за дотримання правових норм; нетерпимість до правопорушень; здатність орієнтуватись у законодавчих документах); змістовий (розуміння й володіння основними юридичними поняттями й термінологією; знання правових аспектів професійної діяльності й технології виробництва; розвинене правове мислення; знання ознак і видів протизаконних дій у професійній сфері; знання законодавчих норм, вимог, що належать до професійної діяльності); діяльнісний (комунікативні здібності, вміння доступно, правильно і логічно висловлювати свої думки, сперечатися, дискутувати; вміння налагоджувати доброзичливі відносини з колегами та підлеглими у процесі професійної діяльності, наявність умінь і навичок й використання правових знань у професійній практиці). Для перевірки ефективності пропонуються критерії і відповідно рівні сформованості правової компетентності майбутніх інженерів (високий, середній, низький). Далі пропонується експериментальна модель формування правової компетентності майбутніх інженерів, визначається сутність і структура поняття «правова компетентність майбутніх інженерів».

Ключові слова: майбутні інженери, правова компетентність, компетенція, правова свідомість, правова культура, педагогічні умови.

В статье определена сущность и структура понятия «правовая компетентность будущих инженеров», под которым понимаем: наличие системы профессионально-правовых знаний действующего законодательства; осознание сущности права и механизмов его действия; умение мыслить правовыми категориями; уместность использования приобретённых правовых знаний в профессиональной деятельности, достигать эффективного результата нормативно-правовым путём. Выявлено, что структура правовой компетентности состоит из трёх компонентов: мотивационно-ценностного, содержательного, деятельностного. Эффективность формирования правовой компетентности будущих инженеров достигается реализацией педагогических условий, а именно: направленность учебно-воспитательного процесса на развитие правового сознания и правовой культуры будущих инженеров; интеграция правовых знаний в дисциплинах гуманитарного цикла; насыщение учебно-воспитательного процесса подготовки будущих инженеров активными методами обучения правового содержания.

Ключевые слова: будущие инженеры, правовая компетентность, компетенция, правовое сознание, правовая культура, педагогические условия.

Постановка проблеми. Розвиток українського суспільства рухається у напрямі побудови демократичної, правової держави. Спираючись на положення законів України «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», Національну доктрину розвитку освіти України у XXI ст., принципи Болонської декларації, заклади вищої освіти, які здійснюють підготовку майбутніх інженерів, спрямовані на формування правової компетентності студентів. Адаже у сучасних реаліях життя правова компетентність є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх фахівців, рівня сформованості та дієвості їх правової свідомості і культури, громадянської зрілості. Саме тому питання формування правової компетентності майбутніх інженерів є нагальною потребою сучасного суспільства.

Аналіз наукових досліджень. Правову компетентність досліджували Г. Буш, А. Вербицький, В. Горшкова, Ц. Йотов, М. Кларін, Н. Кулюткін, М. Лісіна, В. Ляудіс, А. Матюшкін, М. Посталюк, Д. Шейзл та ін. Водночас проблема формування правової компетентності майбутніх інженерів, професійна діяльність яких належить до сфери матеріального виробництва, взаємозалежності її з моральними, етичними, професійними цінностями, технічним типом мислення спеціалістів, у педагогіці висвітлена недостатньо.

Актуальність проблеми формування правової компетентності у майбутніх інженерів зумовлена низкою наявних суперечностей між вимогами суспільства, що ставляться до спеціаліста – майбутнього інженера з високим рівнем правової компетентності, знанням трудового, адміністративного й екологічного права і традиційними підходами у професійній підготовці, орієнтованою на систему загальних уявлень про право, норм права, стосовно самої особистості студента (сімейне право, житлове право тощо).

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні новітніх педагогічних умов формування правової компетентності майбутніх інженерів у процесі фахової підготовки. Вважаємо за можливе: визначити сутність і структуру поняття «правова компетентність майбутніх інженерів»; уточнити зміст понять «професійна компетентність майбутніх інженерів», «правова свідомість майбутніх інженерів» і «правова культура майбутніх інженерів» для подальшого виявлення педагогічних умов формування правової компетентності майбутніх інженерів у процесі фахової підготовки та критеріїв її сформованості.

Зазначимо, що на сучасному етапі науковцями (В. Байденко, Е. Зеєр, І. Зимняя, В. Ледньов, М. Нечаєв, М. Нікандров, М. Рижаків, Ю. Татор, А. Хуторської) інтенсивно обговорюються проблеми реалізації компетентнісного підходу під час підготовки майбутніх спеціалістів різних галузей. Розглядаючи питання компетентнісного підходу в організації навчально-виховного процесу вищої школи, вчені насамперед наголошують на розв'язанні проблем, що виникають у пізнавальній, технологічній і психологічній діяльності, у сферах етичних, соціальних, правових, професійних, особистісних взаємовідносин [1]. Базовим для дослідження визнано положення про те, що правова компетентність особистості виявляється виключно в діяльності, яка має особистісну цінність.

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми дозволив дійти висновку, що компетентність майбутніх інженерів – це результат певним чином організованого освітнього й виховного процесу, що характеризується набуттям особистістю таких структурних складових її інтелектуальної, емоційно-психологічної і діяльнісно-вольової сфер, за яких вона набуває знань сутнісних та специфічних особливостей професійної діяльності, розуміє завдання, які стоять перед нею, має навички, досвід і здатності найбільш ефективно вирішувати їх в актуалізованій ситуації.

Підготовка майбутніх інженерів у вищому технічному навчальному закладі зумовлює необхідність по-новому розуміти професіоналізм інженера, що пов'язаний з якісними змінами технічної діяльності: ускладнення змісту та стрімке зростання обсягу правових знань, розповсюдження інформаційних технологій на всі сфери економіки, загострення екологічної проблеми процесами глобалізації.

Професійна компетентність майбутнього інженера - це інтегроване особистісне утворення, що містить професійні знання у сфері виробництва, практичні вміння й навички у вирішенні виробничих завдань, особистісні якості, що дозволяють на високому рівні виконувати професійну діяльність.

Професійна діяльність сучасного інженера потребує дотримання роботи екологічних вимог до проектування й експлуатації обладнання, забезпечення економічної ефективності

виробничого процесу на основі володіння трудовим й адміністративним правом реалізації продукції відповідно до вимог договірного права. Отже, для виконання виробничих функцій суб'єктам необхідні відповідні знання і навички правового регулювання, передбачені сформованою правовою компетентністю.

Поняття «правова компетентність» є об'єктом вивчення багатьох дослідників, які розуміють її як: рівень правосвідомості студента та його правову активність [4]; комплекс знань, ідей, ціннісних уявлень, що визначають вибір обґрунтованої законом поведінки людини [5]; здатність до ефективного здійснення професійної діяльності в умовах фінансово-економічної самостійності [6].

Специфіка будь-якої професійної діяльності потребує наявності регулюючих правових норм щодо протікання і результату виробничого технологічного процесу та його учасників між собою, з державою, відносин з іншими сферами виробництва.

Зважаючи на те, що правова компетентність – це система правових знань, переконань, навичок, досвіду, механізму дії права і правових технологій, які дозволяють особистості орієнтуватись у правовому полі, юридично грамотно знаходити в ньому вирішення завдань, що виникають, а також впливати на наявну в суспільстві юридично-правову та законодавчу системи, стимулювати дію механізму соціального захисту особистості, що потребує наявності професійних якостей, високого рівня спеціалізації в певній галузі виробничої діяльності, правової культури і грамотності, високого рівня громадянської зрілості, широкої ерудиції і навичок використання сучасних технологій. З іншого боку, правова компетентність майбутнього інженера – це наявність системи професійно правових знань чинного законодавства; усвідомлення сутності права та механізмів його дії; вміння мислити правовими категоріями; доречно використовувати набуті правові знання у професійній діяльності, досягати ефективного результату нормативно-правовим способом.

Все ж формування правової компетентності неможливе без розвитку правової свідомості і правової культури майбутніх спеціалістів. Адже правова свідомість майбутнього інженера – це система поглядів, переконань, настанов особистості в галузі права, її внутрішня позиція, яка передбачає правову поведінку в майбутній професійній діяльності. Щодо правової культури майбутнього інженера, то під цим поняттям розуміємо володіння особистістю сукупністю знань і норм чинного законодавства та вміння їх доцільно використовувати у професійно-правовому просторі; це зовнішній прояв правової поведінки професіонала.

Виявлено, що структура правової компетентності складається з таких трьох компонентів: мотиваційно-ціннісний (наявність настанов на дотримання законності та правомірності у професійній діяльності й громадському житті; переконання у необхідності правомірної поведінки й дотримання законності; почуття відповідальності за дотримання правових норм; нетерпимість до правопорушень; здатність орієнтуватись у законодавчих документах); змістовий (розуміння й володіння основними юридичними поняттями й термінологією; знання правових аспектів професійної діяльності й технології виробництва; розвинене правове мислення; знання ознак і видів протизаконних дій у професійній сфері; знання законодавчих норм, вимог, що належать до професійної діяльності); діяльнісний (комунікативні здібності, вміння доступно, правильно і логічно висловлювати свої думки, сперечатися, дискутувати; вміння налагоджувати доброзичливі відносини з колегами та підлеглими у процесі професійної діяльності, наявність умінь, навичок й використання правових знань у професійній практиці).

За результатами теоретичного аналізу наукових джерел щодо специфіки формування правової компетентності майбутніх інженерів можна виокремити педагогічні умови, а саме: спрямування навчально-виховного процесу на розвиток правової свідомості і правової культури майбутніх інженерів; інтеграція правових знань з дисциплінами гуманітарного циклу; насичення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх інженерів активними методами навчання правового змісту. Так, перша педагогічна умова – спрямування навчально-виховного процесу на розвиток правової свідомості і правової культури майбутніх інженерів – є провідною у правовому вихованні студентів вищих технічних навчальних закладів, які готуються нести повну відповідальність за всі свої вчинки, оскільки їхні правосвідомість та правова культура сприятимуть розумінню основ конституційного, адміністративного, трудового та інших галузей права. Друга педагогічна умова – інтеграція правових

знань з дисциплінами гуманітарного циклу – є базою формування правової компетентності, оскільки навчально-виховний процес студентів корелюється з тими змінами, які відбуваються у законодавчому просторі українського суспільства, що, у свою чергу, створює сучасну демократичну та правову державу. Інтегративні процеси визнано засобом функціонування міжпредметних зв'язків; об'єднання навчального матеріалу навколо визначальних наукових ідей, понять; координування педагогічного процесу для усунення недоцільного дублювання змісту й утвердження принципу логічно обґрунтованої послідовності викладання фахових дисциплін; забезпечення комплексності професійної освіти: інформація однієї дисципліни є підґрунтям для опанування іншої шляхом практикування комплексних лекцій, семінарських занять. Третя педагогічна умова – насичення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх інженерів активними методами навчання правового змісту – реалізувалась у процесі взаємопов'язаної діяльності викладачів і студентів, заохочення студентів до дискусій з різних морально-правових тем, знаходження шляхів вирішення проблемних ситуацій та самостійних висновків. Практичні заняття були логічним продовженням змісту лекцій і передбачали такі форми роботи: семінарські заняття (семінар-дослідження, семінар-дискусія, семінар-обговорення), практикуми (круглі столи, драматизація, розв'язання професійно-педагогічних ситуацій) і задач, рольові професійні ігри, вправи), тренінги, самостійна навчальна й науково-дослідна робота студентів (підготовка інсценівок, презентація тез доповідей і повідомлень тощо). Засобами формування правової компетентності стали діалоги, дискусії, імітаційні вправи, тренінгові комунікативні вправи, правові ситуації, ділові ігри. Особливості побудови цих дидактичних засобів визначалися вихідним станом і логікою розвитку правової компетентності студентів.

Щодо визначення критеріїв, за якими оцінюються результати правової компетентності майбутніх інженерів, то виокремлено такі: настанова на дотримання законності та правомірності у майбутній професійній діяльності й громадському житті (показники: наявність мотивації професійної діяльності; наявність мотивації правової поведінки); сукупність науково-теоретичних і практичних правових знань (показники: знання основ правознавства; вміння застосовувати знання у професійній діяльності); вміння і навички використання правових знань у професійній практиці (показники: вміння приймати відповідальні рішення; можливість вирішувати виробничі конфліктні ситуації).

Серед новітніх методик визначення сформованості показників правової компетентності застосовуються «Мотивація навчання у вищому навчальному закладі» Т. Львіної, різноманітні тематичні тести на прикладі «Ділових ситуацій» (модифікація тесту малюнків С. Розенцвейга, запропонованого Н. Хитровою) і розроблені опитувальники. Окрім того, широко застосовуються ділові імітаційні ігри, серед них: брейн-ринги («Законодавство в інженерній діяльності»; «Інженерні норми в законодавстві України»); вікторини («Правовідносини у сфері капітального будівництва»; «Трудові правовідносини»; «Правопорушення в будівництві»); суди, вирішення ситуацій правового змісту, правове оформлення технічної документації тощо.

Чільне місце у формуванні правової компетентності студентів – майбутніх інженерів посідає самостійна робота, завданнями якої може бути підготовка науково-теоретичних повідомлень, які регулюють правові відносини в будівництві, доповіді з тем («Правові відносини», «Поняття злочину», «Трудова угода», «Пенсійне забезпечення»), рефератів («Юридична відповідальність у будівництві»; «Правові відносини, їх характеристика», «Авторське право», «Екологічне право у сфері будівництва»). Зазначена педагогічна умова сприяла формуванню правової компетентності майбутніх інженерів за діяльнісним компонентом

Отже, розглянуто процес формування правової компетентності майбутніх інженерів, визначено педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх інженерів, критерії та рівні її сформованості. Так, професійна компетентність майбутнього інженера – це інтегроване особистісне утворення, що містить професійні знання у сфері виробництва, практичні вміння й навички у вирішенні виробничих завдань, особистісні якості, що дозволяють на високому рівні виконувати професійну діяльність. Щодо правової компетентності, то з'ясовано, що це система правових знань, переконань, навичок, досвіду, знання механізму дії права і правових технологій, що дозволяють майбутнім інженерам орієнтуватись у правовому полі, юридично грамотно знаходити в ньому рішення завдань, які виникають,

а також впливати на наявну в суспільстві правову та законодавчу системи, стимулювати дію механізму соціального захисту особистості, що потребує професійних якостей, високого рівня спеціалізації в певній галузі виробничої діяльності, правової культури і грамотності, громадянської зрілості, широкої ерудиції і навичок використання сучасних технологій. У свою чергу правова компетентність майбутнього інженера – це знання системи професійно-правових знань чинного законодавства; усвідомлення сутності права та механізмів його дії; вміння мислити правовими категоріями; використання набутих правових знань у професійній діяльності, досягнення ефективного результату нормативно-правовим способом. Критеріями сформованості правової компетентності майбутніх інженерів визнано: настанову на дотримання законності й правомірності у майбутній професійній діяльності й громадському житті (показники: наявність мотивації професійної діяльності; наявність мотивації правової поведінки); сукупність науково-теоретичних і практичних правових знань (показники: знання основ правознавства; вміння застосовувати знання у професійній діяльності); вміння і навички використання правових знань у професійній практиці (показники: вміння приймати відповідальні рішення; можливість вирішувати виробничі конфліктні ситуації). Визначено педагогічні умови, що сприяють формуванню правової компетентності майбутніх інженерів, а саме: спрямування навчально-виховного процесу на розвиток правової свідомості і правової культури майбутніх інженерів; інтеграцію правових знань з дисциплінами гуманітарного циклу; насичення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх інженерів активними методами навчання правового змісту.

Перспективи подальшого дослідження можуть полягати у вивченні і розвитку ідеї формування правової компетентності студентів технічних галузей у системі перепідготовки і підвищення кваліфікації.

Список використаної літератури

1. Нагорная Г.А. Формирование у студентов педагогических вузов профессионального мышления: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Нагорная Г.А. – К., 1995. – 441 с.
2. Трехинина С.Ю. Проблемы формирования правовой культуры старшеклассников / С.Ю. Трехинина // Общественные науки – Вып. 3. № 51. Проблемы современного образования. – С. 17–23.